

الگوی شغل از دید اسلام

سمانه اصغری جهرمی *

مسلم باقری **

پذیرش نهایی: ۱۳۹۶/۰۳/۲۹

دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۱۰/۲۱

چکیده

شغل و کار عاملی سازنده محسوب می‌شود که نه تنها در شکل‌گیری انسان از جهات مختلف فیزیکی، فردی و اجتماعی تاثیرگذار است؛ بلکه در رشد و توسعه تمدن‌ها نیز نقشی حیاتی ایفا می‌کند. رویکردهای گوناگونی به شغل و کار وجود دارد که کامل‌ترین و متعالی‌ترین آنها به اعتقاد مسلمانان، رویکرد اسلامی است. اسلام، شغل را وسیله‌ای برای رسیدن انسان به اهداف متعالی آفرینش قرار داده تا وی بدین طریق به منزلت حقیقی خود دست یابد و این نگرشی کاملاً والا و متمایز از نگاه امروزی دنیای مادی به این مسئله است. هدف این پژوهش، شناسایی و استخراج الگوی شغل از دید اسلام است. در این راستا از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده و منابع دینی مورد واکاوی قرار گرفته است. الگوی پیشنهادی دارای ۴۳ شاخص و سه گروه شامل رویکرد اسلام به شغل، وظایف متقابل مدیران و کارکنان و در نهایت پیامدهای شغل است. **کلیدواژه‌ها:** شغل، الگوی شغل، مدیریت اسلامی، تحلیل محتوای کیفی.

* دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت منابع انسانی اسلامی دانشگاه شیراز

s_asghari249@yahoo.com

bagherimoslem@shirazu.ac.ir

** استادیار گروه مدیریت جهانگردی دانشگاه شیراز

مقدمه

انسان برای شکوفایی استعدادهای درونی و رسیدن به آرمانهای خود، ناگزیر است که از مرحله فکر به مرحله عمل گام نهد. کار و تلاش در عرصه اقتصادی مسئله‌ای است که از آغاز تاریخ بشر همواره مورد توجه او بوده است (پرچم و بوجاری، ۱۳۹۱: ۴۶). انسانها قسمت اعظم نیازهای خود را از طریق کار کردن تأمین می‌کنند (مجیدی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰۰). کار سرمایه و ذخیره ملی است که می‌تواند به رشد تمدن کمک کند (بلوردی و بلوردی، ۱۳۸۹: ۵۱). منظور از کار هرگونه فعالیت قابل ارزشگذاری است؛ با این حال در کنار این کلمه، واژه پیشه و شغل هم وجود دارد. شغل به فعالیتی اطلاق می‌گردد که درآمد بالفعل دارد (دیانی، ۱۳۸۶: ۷۹ و ۸۰).

مسئله محوری پژوهش این است که برای هر سازمانی متناسب با اهدافی که دارد، مشاغلی تعریف می‌شود که هر کدام از آنها عهده‌دار انجام دادن وظایفی هستند که در نموداری به هم پیوسته، تکمیل‌کننده فرایندی از وظایف سازمان در رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده است (توکلی و گائینی، ۱۳۹۲: ۳۱). شغل از جنبه‌های گوناگونی اعم از طراحی و تجزیه و تحلیل حائز اهمیت است به گونه‌ای که اطلاعات در مورد تجزیه و تحلیل شغل به عنوان مبنای فعالیتهای مختلف منابع انسانی مورد استفاده قرار می‌گیرد (دسلر، ۱۳۹۲: ۴۴) و یا طراحی شغل اهداف مهمی از قبیل تأمین نیازهای سازمان برای بهره‌وری، کارایی عملکرد و کیفیت تولید و خدمت را دنبال می‌کند (توکلی و گائینی، ۱۳۹۲: ۳۷).

از طرفی براساس باور مسلمانان، اسلام چیزی بیش از باور صرف است. اسلام برنامه زندگی است؛ چرا که پا را از دامنه پرستش فراتر می‌نهد و تمامی فعالیتهای اقتصادی و اجتماعی بشر را در بر می‌گیرد (برائین و پولارد، ۲۰۱۰: ۸)؛ بنابراین دور از ذهن نیست که کار و شغل در مبانی دینی و ملی ما از جایگاه ویژه‌ای برخوردار باشد (خنیفر، زارعی متین و حسن زاده، ۱۳۹۱: ۶۴). بعید به نظر می‌رسد که در طول تاریخ بشر، هیچ مکتب و آیینی که ریشه الهی داشته یا بر پایه فکری سلیم تشکیل شده باشد به نوعی به کار و کوشش تشویق نکرده، و یا از بیکاری و تن‌پروری تمجید کرده باشد (محمدیان و حائری، ۱۳۹۳: ۲۳۴).

آنچه محققان را به نگارش این پژوهش سوق می‌دهد، این است که دین اسلام دارای

آموزه‌های کلی و یا در برخی موارد جزئی در زمینه مفاهیم گوناگون زندگی بشری از جمله کار و شغل است که در متون دینی بسیار بر آنها تأکید شده و توصیه‌ها، اصول و قوانینی برای آنها طرح شده است که از حیث مبانی هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و انسانشناسی با آنچه در ادبیات کنونی، غالب و در سازمانها و جوامع امروزی، جاری است، تفاوت‌هایی درخور توجه دارد. چنانچه این آموزه‌ها استخراج شود و مبنای عمل افراد، سازمانها و جوامع قرار گیرد، سعادت دنیوی و اخروی بشری محقق می‌شود. با توجه به نبودن پژوهش‌های کافی در این زمینه و ارائه نشدن الگویی جامع و عملی برای شغل از دید اسلام، هدف این پژوهش، استخراج و ارائه چنین الگویی با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی است. بنابراین سؤال محوری پژوهش این است: «الگوی شغل از دید اسلام دارای چه شاخصها، گروه‌ها و دسته‌هایی است؟»

مبانی نظری

در دیدگاه‌های اسلامی به کار به عنوان فعالیتی حتمی، الزامی و فضیلت و تقوا توجه می‌شود و منبع قابل توجهی برای استقلال فرد و در بردارنده معانی رشد شخصی، عزت نفس، رضایت و خودشکوفایی به شمار می‌رود (حسینی، حیدری زاده و قاسم زاده، ۱۳۹۱: ۱۲). اسلام برای کار بالاترین ارزشها را قائل شده است (پرچم و بوجاری، ۱۳۹۱: ۴۷). اسلام کار و به عبارت سازمانی «انجام دادن وظیفه» را در هاله‌ای از عبارات قدسی و ارزشی برده و با نگاهی عبادی به آن، کار را در ردیف دیگر رفتارهای عبادی قرار داده است (توکلی و گائینی، ۱۳۹۲: ۱۶). کار علاوه بر اینکه در دین اسلام، مقدس است از نظر اخلاقی و تربیتی نیز بر فرد و جامعه تأثیر می‌گذارد و اگر در تربیت انسان و جامعه از عوامل دیگر سازنده تر نباشد، نقشش کمتر هم نیست. انسان سازنده کار است و کار نیز خالق و آفریننده چگونگی انسان است (جمالی‌زاده، ۱۳۸۸: ۶۰).

با نگرش به تاریخ و ادیان و سیره پیامبران الهی و معصومین به این واقعیت مهم می‌رسیم که در طول قرون متمادی، هادیان بشر علاوه بر نقش بزرگ رسالت و هدایت بشر در کنار آن مسئولیت سنگین به اشتغال (کارگری) مشغول بودند تا بتوانند معیشت و اقتصاد خانواده و جامعه را به پویایی و کمال برسانند (درودی، ۱۳۸۴: ۴). به علاوه در آیات و روایات بسیاری بر این تأکید شده و از جنبه‌های گوناگون مورد توجه قرار گرفته است. نگارندگان پژوهش، تلاش خود را به شناسایی و استخراج جزئیات در دیگر حوزه‌های مرتبط با شغل، که مورد غفلت واقع شده است، متمرکز می‌سازند تا در نهایت چارچوبی نظام‌مند و منطقی در این باب ارائه کنند.

پیشینه پژوهش

در ادامه برخی از مرتبط‌ترین مطالعات این حوزه به صورت خلاصه مرور می‌شود. درودی (۱۳۸۴) در مقاله‌ای با عنوان «فرهنگ کار از دیدگاه اسلام» به گونه‌ای فهرستوار به بررسی جایگاه کار در اسلام، ارزش و اهمیت آن و طرح گزیده‌ای از سخنان امام خمینی (ره) در زمینه کار و کارگر پرداخته است. بلوردی و بلوردی (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «جلوه‌های کار شایسته در آیات قرآن کریم» با بهره‌گیری از قرآن، جایگاه کار شایسته را تبیین کرده و به بررسی ارزش و جایگاه کار، مصداق‌های شایسته و ناشایست آن در قرآن پرداخته‌اند. پرچم و بوجاری (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تطبیقی ارزش و جایگاه کار در اسلام و یهود»، جایگاه اخلاقی کار را از منابع اصلی این دو دین، یعنی قرآن و روایات معصومین و کتاب مقدس و تفاسیر معتبر آن استخراج و تبیین کرده‌اند. خنیفر، زارعی‌متین و حسن‌زاده (۱۳۹۱) در پژوهش خود با عنوان «ارائه مدل مفهومی ارزشهای کاری در چارچوب نظام ارزشی اسلام» ابعاد و مؤلفه‌های ارزشهای کاری را در بخش خدمات دولتی ایران شناسایی کرده‌اند. مؤلفه‌های اصلی ارزش کاری در این تحقیق عبارت است از: اتقان و استحکام در کار، تعهد و تقوای کاری، عدالت در کار، کیفیت‌طلبی و... . مجیدی و مقری (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «جایگاه کار و تقسیم کار در نهج‌البلاغه» به تعریف و تبیین مفهوم کار، جایگاه کار، تقسیم کار، فواید و علل تقسیم کار، آثار کار و... پرداخته‌اند تا راهبردی برای ایجاد کار سالم و مفید در راستای پیشرفت جوامع کنونی جهان ارائه کنند. محمدیان و حائری (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل فقهی حقوق کارگر در جامعه اسلامی با رویکردی بر آرای امام خمینی» به بررسی گونه‌های حقوق کارگر در فقه امامیه، هم‌چنین تبیین آرای ممتاز امام خمینی (ره) در این زمینه پرداخته‌اند. آنچه از بررسی پیشینه داخلی و خارجی موضوع برمی‌آید: (۱) تعداد الگوهای نظام‌مند در زمینه شغل در ادبیات اسلامی بسیار کم است. (۲) دیدگاه‌های آنان اغلب بسیار کلی و تنها در حد تبیین فرهنگ، ارزش و جایگاه شغل است. (۳) به طور مشخص در حوزه کیفیت مشاغل و اصولی که در طراحی و اجرای آن باید مد نظر قرار گیرد، پژوهشی صورت نپذیرفته است.

روش پژوهش

این پژوهش از حیث هدف در زمره پژوهشهای بنیادین قرار می‌گیرد. بر اساس طرح تحقیق و از نظر چگونگی گردآوری داده‌ها این پژوهش توصیفی است که برای گردآوری داده‌ها و ارائه الگو از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. تحلیل محتوای کیفی یکی از مهمترین شیوه‌های تحقیقاتی در علوم اجتماعی است. این روش به دنبال تحلیل داده از متونی خاص با هدف استخراج برخی معانی از آنها است (کریپندورف^۱، ۲۰۱۲: ۴۰۳). گامهای تحلیل محتوای کیفی در زمانی که به صورت استقرایی اجرا شده و فاقد فرضیه باشد به این صورت است:

- شناسه‌گذاری باز: شناسه‌گذاری باز به این معنی است که یادداشتهای و سرفصلها در متن هنگام خواندن آنها، نوشته، و سپس، مطالعه دوباره، و عناوین ضروری و حیاتی در حاشیه یادداشت شود تا همه ابعاد محتوا را تشریح کند.

- فهرست کردن شناسه‌ها: در این گام، عناوین یادداشت شده در حاشیه متون به صفحه جدایی انتقال می‌یابد تا پس از آن برای استخراج دسته‌ها روی آنها تحلیل صورت پذیرد.

- گروه‌بندی کردن: پس از مرحله اول و دوم در این مرحله، شناسه‌های باز با یکدیگر تحت عناوین کلی‌تر گروه‌بندی می‌شود. هدف از مرحله گروه‌بندی، کاهش تعداد شناسه‌ها با ادغام شناسه‌های مشابه در شناسه‌های کلی‌تر است.

- دسته‌بندی کردن: در این مرحله، گروه‌های مشابه با یکدیگر ادغام می‌شود و دسته‌ها به وجود می‌آید. نکته مهم این است که گروه‌های ذیل هر دسته باید به آن تعلق داشته باشد و هدف این مرحله، فراهم ساختن ابزار توصیف پدیده برای افزایش فهم و هم‌چنین تولید دانش است.

- انتزاع: انتزاع به معنای فرموله کردن توصیفی کلی از موضوع تحقیق از طریق تولید دسته‌ها است. زیردسته‌هایی با رویدادهای مشابه با یکدیگر به منظور تشکیل دسته‌ها و دسته‌ها به منظور تشکیل دسته اصلی، ادغام می‌شود (باقری، جاجرمی زاده و کیانی، ۱۳۹۳: ۱۰۲).

فهرست منابعی که در این پژوهش برای استخراج شناسه‌ها مورد استفاده قرار گرفته، عبارت است از: قرآن، نهج‌البلاغه، نهج‌الفصاحه، الحیاه، تحف‌العقول، شرح فارسی شهاب‌الاجبار، وسائل‌الشیعه، غررالحکم، ثواب‌الاعمال و عقاب‌الاعمال، من لایحضره الفقیه، آیین بندگی و

1 - Krippendorff

نیایش، الأمال، الکافی، شرح مصباح الشریعه، بحار الانوار، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، علل الشرایع، تفسیر نمونه و مکارم الأخلاق.

یافته‌های پژوهش

نتایج گامهای تحلیل محتوای کیفی به منظور طراحی الگوی شغل از دیدگاه اسلام به این قرار است: بررسی تمام کتابها و مقالات در دسترس، تهیه فهرستی از این شناسه‌ها، ادغامهای لازم و گروه‌بندی شناسه‌ها، تقسیم گروه‌ها در دسته‌های فرعی و در نهایت تعیین دسته اصلی. نتیجه این گامها ارائه الگوی با ۴۳ مفهوم و سه گروه است که به دلیل حجم زیاد شناسه‌ها تنها به طرح نتایج نهایی تحلیل محتوا اکتفا شده است که می‌توان آن را در جدول ۱ مشاهده کرد.

جدول ۱: نتایج نهایی تحلیل محتوای الگوی شغل از دیدگاه اسلام

گروه‌ها	مفاهیم	گزاره
	شغل مبنای بهره‌گیری انسان	برای انسان بهره‌ای جز سعی و کوشش او نیست (نجم/۳۹).
	ارزش انسان و دارایی حقیقی او	هر کسی گروه‌گان کرده‌های خویش است (مدثر/۳۸). آن پیشینیان همه درگذشتند. آنان همان را دارند که خود کسب کردند و شما همان را دارید که خود کسب کردید (بقره/۱۴۱). امام علی(ع): ارزش هر کس (به اندازه همان) چیزی است که در آن خوب وارد است (و در آن مهارت دارد و هنرمندانه انجام می‌دهد) (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۴۱).
رویکرد به شغل	جهاد در راه خدا	امام صادق(ع): کسی که برای امرار معاش زن و فرزند تلاش کند، همانند مجاهد در راه خدا است (کلیبی، ۱۴۰۷، ج ۵: ۸۸). امام علی(ع): درآمدن شما - اول صبح - برای جهاد در راه خدا، از درآمدن آن کس که برای تأمین زندگی خانواده خود تلاش می‌کند، بالاتر نیست (و ارزش و اجرش بیشتر نیست) (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۳۶). امام کاظم(ع): آن کس که روزی حلال طلب کند تا به مصرف خود و نانخوران خود برساند، همچون کسی است که در راه خدا جهاد می‌کند (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۳۷).
	اطاعت خداوند	محمدبن منکدر زمانی که امام باقر(ع) را هنگام کار و زراعت دید، پرسید «چه می‌کنید؟ اگر در این حالت مرگ شما فرا رسد؟» امام فرمودند «اگر در این موقع مرگ من فرا رسد، بسی شادمانم که من در اطاعت و عبادت خدا هستم که با کار و کوشش، زندگی خود و خانواده ام را اداره می‌کنم و به تو و دیگر مردم نیازی ندارم» (کلیبی، ۱۴۰۷، ج ۵: ۷۳).
	امانت الهی	امام علی: (ای حاکم و مسئول مسلمان در هر مقام و با هر لباس!) این شغل (پست و مقام)، لقمه چرب و نرمی نیست که در اختیارت قرار گرفته باشد، بلکه امانتی است که به دست تو سپرده‌اند (آرام، ۱۳۸۰، ج ۶: ۱۷).

ادامه جدول ۱: نتایج نهایی تحلیل محتوای الگوی شغل از دیدگاه اسلام

گروه‌ها	مفاهیم	گزاره
رویکرد به شغل	عبادت خداوند	محمد بن منکدر زمانی که امام باقر(ع) را هنگام کار و زراعت دید، پرسید «چه می‌کنید؟ اگر در این حالت مرگ شما فرا رسد؟» امام فرمودند «اگر در این موقع مرگ من فرا رسد، بسی شادمانم که من در اطاعت و عبادت خدا هستم که با کار و کوشش، زندگی خود و خانواده‌ام را اداره می‌کنم و به تو و دیگر مردم نیازی ندارم» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵: ۷۳).
	فضل خدا	ای کسانی که ایمان آورده‌اید چون برای نماز جمعه ندا داده شد به سوی ذکر خدا بشتابید و داد و ستد را واگذارید. اگر بدانید این برای شما بهتر است و چون نماز گزارده شد در زمین پراکنده گردید و فضل خدا را جويا شوید و خدا را بسیار یاد کنید؛ باشد که شما رستگار گردید. (جمعه/۹ و ۱۰).
	برتری نیت بر فعل	رسول اکرم(ص) فرمود نیت شخص مؤمن بهتر است از عمل او و فرمود تمام اعمال به واسطه قصد و نیتها امتیاز پیدا می‌کنند و برای هر شخصی است آنچه نیت می‌کند (شهید ثانی، ۱۳۷۰: ۱۸).
	حلال بودن شغل	بدون شک شراب و قمار و بت‌پرستی و گرو و شرط بندی، همه پلید و از اعمال شیطان است؛ از آن دوری کنید (مآئده/۱۹۰). پیامبر(ص) - به روایت امام صادق(ع)، هر کس خرید و فروش می‌کند باید از پنج چیز خود را محفوظ دارد و اگر نه اصلاً نباید بخرد و بفروشد: ربا، سوگند، پوشاندن عیب کالا، ستایش از کالا در هنگام فروش و نگاهش از کالا در وقت خرید (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۵۵۵).
وظایف متقابل مدیران و کارکنان	جوانب گوناگون شغلی	در کتاب الحیاه جهات شغل این چنین برشمرده شده است: طبیعی، انسانی (بدنی)، انسانی (روحي)، حیاتی، تربیتی، تعلیمی، اخلاقی، تکاملی، اجتماعی، محیطی و خانوادگی، اقتصادی، تشریحی، فرهنگی، سیاسی، دفاعی، هنری، بهداشتی، به منظور پیشرفتی، صنعتی، رفاهی (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۴۳ تا ۴۵۶).
	رعایت حقوق کارکنان	پیامبر(ص): هر کسی که کارگری را به کار می‌گیرد اگر از حضور وی در نماز جمعه جلوگیری کند، گناهکار است؛ ولی هرگاه به او اجازه شرکت در نماز دهد در ثوابش شریک خواهد بود (حرعاملی، ۱۴۰۷، ج ۱۹: ۱۰۵). مشغول نسازد تو را از عمل از برای آخرت، شغلی؛ پس بد رستی که ملت کوتاه است. مراد منع از پرداختن به شغلی است که مانع شود از عمل از برای آخرت؛ زیرا که ملت کوتاه است و زیاده از قدری که تحصیل آخرت توان کرد نیست؛ پس به هر قدری که کسی مشغول شغلی دیگر شود که مانع از آن باشد، آخرت از او فوت شود و تدارک آن نتواند کرد (محمد آموسی، ۱۳۶۰، ج ۶: ۲۸۹). امام علی(ع) مؤمن وقت خویش را سه بخش می‌کند: بخشی که در آن با پروردگار خویش مناجات (و او را عبادت) کند و بخشی که در آن به دنبال تأمین معاش خویش رود و بخشی که به خلوت (و استراحت) پردازد تا از آنچه حلال و زیننده است لذت ببرد (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۵۸). پیامبر(ص) - پیامبر اکرم کسی نزد امیر المؤمنین علی بن ابی طالب(ع) فرستاد که بر منبر بالا رو و مردمان را فرا خوان و (چون جمع شدند) بگو ای مردم! هر کس مزد مزدوری را کمتر از اندازه بدهد، باید خود را برای رفتن به دوزخ آماده سازد (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۵۴۷).
	رعایت حق آزادی کارکنان در انتخاب شغل	پیامبر(ص) - به روایت امام صادق(ع) از پدران خویش در «حدیث مناهی» چیزهایی که پیامبر اکرم آنها را نهی کرده است) هر کس در باره مزد مزدوری به او ستم کند، خداوند ثواب حسنات او را محو می‌کند و بوی بهشت را بر او حرام می‌سازد با اینکه بوی بهشت از فاصله پانصد سال راه به مشام می‌رسد (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۵۴۷).
		ای کسانی که ایمان آورده‌اید، اموال یکدیگر را به باطل نخورید؛ مگر اینکه تجارتنی با رضایت انجام گیرد (نساء/۲۹). (شعیب پیامبر به حضرت موسی) می‌خواهم یکی از این دو دخترم را به همسری به تو بدهم بدان شرط که هشت سال برای من کار کنی و اگر ده سال را تمام کردی به میل خویش کردی من نمی‌خواهم سختگیری کرده باشم؛ ان شاء الله مرا از صالحان خواهی یافت (القصص/۲۸).

ادامه جدول ۱: نتایج نهایی تحلیل محتوای الگوی شغل از دیدگاه اسلام

گروه‌ها	مفاهیم	گزاره
وظایف مدیران	پرداخت مزد متناسب با کار	اشیای مردم را از ارزش نیندازید (اعراف/۸۵).
	تعیین مزد کارگر قبل از شروع به کار	(شعیب پیامبر به حضرت موسی) می‌خواهم یکی از این دو دخترم را به همسری به تو بدهم بدان شرط که هشت سال برای من کار کنی و اگر ده سال را تمام کردی به میل خویش کردی. من نمی‌خواهم سختگیری کرده باشم؛ ان شاء الله مرا از صالحان خواهی یافت (القصص/۲۸).
	پيامبر(ص) کسی که به خدا و روز قیامت ایمان دارد، کارگری را به کار نمی‌گیرد مگر اینکه مزد وی را تعیین کرده باشد (کلینی، ۱۴۰۸، ج ۱۴: ۲۹).	امام صادق(ع) پیامبر(ص) از به کارگیری اشخاص قبل از معین شدن اجرت آنان نهی فرمودند (کلینی، ۱۴۰۸، ج ۱۴: ۲۹).
	رعایت حق تأمین معاش کارکنان در دوران از کار افتادگی	امیرالمؤمنین(ع) بر پیرمرد از کار افتاده‌ای گذر می‌کردند. حضرت سؤال کردند و فرمودند این کیست. جواب دادند یا امیرالمؤمنین، پیرمردی نصرانی است. حضرت فرمودند او را به کار گرفتید تا پیر و عاجز گشت؛ آن گاه او را رها نمودید! از بیت المال به او نفقه بپردازید (حرعاملی، ۱۴۰۷، ج ۱۵: ۶۶).
وظایف متقابل مدیران و کارکنان	مشارکت دادن کارکنان در فعالیتهای تولیدی	امام خمینی: مضاربه عقدی است که بین دو نفر واقع می‌شود بر این اساس که سرمایه تجارت از یکی از آنها و کار از دیگری باشد و اگر سودی پیدا شود بین هر دو باشد (محمدیان و حائری، ۱۳۹۳: ۲۴۸).
	حفاظت از کار	گفت مخازن خواربار این سرزمین را به من بسپار که من در این کار نگهدار و دانایم (یوسف/۵۵).
	جلب رضایت مشتری و کارفرما	ای مؤمنان! مال یکدیگر را باطل نخورید؛ مگر با تجارتي که به رضایت دو طرف صورت گیرد و یکدیگر را مکشید (خودتان را مکشید) که خداوند با شما همواره مهربان است (نسا/۲۹).
	امام صادق «ع» هر صنعتگری ناگزیر باید از سه ویژگی بهره‌مند باشد تا کسب و کارش رواج یابد: در کار خود ماهر باشد؛ امانت را در کار رعایت کند و نظر کسی را که کاری به او سپرده است، جلب کند (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۴۱).	
وظایف کارکنان	شفاف‌سازی کار برای دیگران	حسین بن مختار قلانسی گوید به امام صادق علیه السلام عرض کردم ما کلاه‌هایی را می‌سازیم که در شب از آن استفاده می‌کنند (شیکلاه) و در آن پنبه کهنه مصرف می‌کنیم، اما برای مشتری آشکار نمی‌کنیم که در آن چیست، فرمود من برای تو بخصوص دوست دارم که برای مشتریان روشن کنی که در آن چه چیز به کار رفته است (ابن‌بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴: ۲۳۱).
	رسیدگی به کار مراجعان	امام صادق (ع) فرمود کفاره کار دولتی برآوردن نیاز برادران ایمانی است (ابن‌بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴: ۲۳۲).
	به انجام رساندن کار	پیامبر(ص): اصل کارها سرانجامش است (قضاعی، ۱۳۶۱: ۱۴).
	امانتداری	پیامبر (ص): خداوند دوست دارد که وقتی یکی از شما کاری می‌کند آن را کامل کند (نهج الفصاحه: ۳۰۵).
وفای به عهد		آنان که امانتدارند و پیمان خویش را مراعات می‌کنند (معارج/۷۰).
		امام صادق «ع» هر صنعتگری ناگزیر باید از سه ویژگی بهره‌مند باشد تا کسب و کارش رواج یابد: در کار خود ماهر باشد؛ امانت را در کار رعایت کند و نظر کسی را که کاری به او سپرده است، جلب کند (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۴۱).
		آنان که امانتدارند و پیمان خویش را مراعات می‌کنند (معارج/۷۰).

ادامه جدول ۱: نتایج نهایی تحلیل محتوای الگوی شغل از دیدگاه اسلام

گروه‌ها	مفاهیم	گزاره
وظایف متقابل مدیران و کارکنان	رعایت انصاف و عدالت	وای بر کم‌فروشان؛ آن کسان که چون از مردمان به پیمانانه می‌خرند، تمام می‌گیرند و چون خود با دیگران با پیمانانه یا ترازو داد و ستد می‌کنند به آنان کم می‌دهند* آیا اینان گمان ندارند که برانگیخته خواهند شد در روزی بزرگ (رستاخیز)؛ روزی که مردمان در برابر پروردگار جهانیان (خاشعانه) می‌ایستند؟ (المطففین/۱ تا ۶) امام علی(ع) - در نامه‌ای به تحصیلداران خراج با مردم با انصاف رفتار کنید و در بر آوردن نیاز آنان شکیبایی ورزید؛ زیرا که شما خزانه‌دار مردمید و وکیلان امت و سفیران حاکمیت... (آرام، ۱۳۸۰: ۴۷۶).
	حفظ احترام مراجعان و مدیران	امام علی(ع) از سفارشنامه آن امام به تحصیلداران اموال دولتی ... چون به قبیله‌ای رسیدی بر سر آب آنان فرود آی و پا به درون خانه‌هاشان مگذار! سپس آهسته و آرام به میان ایشان رو و به آنان سلام و احترام کن! (آرام، ۱۳۸۰: ۴۷۹)
	فراهم کردن فرصت اختیار و اعتراض برای ارباب رجوع، مشتری و...	امام علی(ع) از سفارشنامه آن امام به تحصیلداران اموال دولتی ... پس مال را دو بخش کن و صاحب مال را مخیر گردان؛ هر بخش را برگزید بر او خرده مگیر. آن گاه باقیمانده را دو بخش کن و او را مخیر گردان تا هر بخش را خواست بردارد و پیوسته چنین کن تا آنچه از مال او باقی می‌ماند، بتوان از آن حق خدا (سهم بیت المال) را برداشت؛ پس حق خدا را از او بگیر و اگر (به گمان زیان) خواست قسمت را به هم زند بپذیر و هر دو بخش را مخلوط کن و همچون بار نخست قسمت نما تا حق خدا را از مال او بستانی (آرام، ۱۳۸۰: ۴۷۹).
	کسب اجازه برای تصرف در حقوق و دارایی دیگران	امام علی(ع) از سفارشنامه آن امام به تحصیلداران اموال دولتی ... آری با او برو بی‌آنکه او را بترسانی یا بیم دهی یا بر او سخت‌گیری و کار را بر او دشوار گردانی! آنچه از زر یا سیم به تو دهد بگیر و اگر دارای گاو و گوسفند و شتر بود، بی‌ریختن او میان آن دامها مرو؛ زیرا که بیشتر آنها متعلق به اوست (آرام، ۱۳۸۰: ۴۷۹).
	لزوم حفظ اموال عمومی و تلاش برای بهبود وضعیت اموال عمومی	بر دامهای بیت المال مگمار جز کسانی که خیرخواه و مهربان و امین و نگاهبان کن که نه بر آنها درستی کنند و نه زبانی به آنها رسانند و نه مانده‌شان سازند و نه خسته‌شان گردانند. بدین‌گونه آنچه را فراهم گشته است نزد ما روانه دار تا چنانکه خدا فرموده است تقسیم کنیم (و به مستحقان برسانیم) (آرام، ۱۳۸۰: ۴۷۹).
	رعایت نظم و انضباط	امام علی(ع) در وصیت تاریخی و مشهور خود... (همه را سفارش می‌کنم به) نظم دادن به کار خود... (آرام، ۱۳۸۰: ج ۵: ۴۳۸).
	پاسخگویی	امام علی(ع) از سوی عبدالله علی امیر المؤمنین به مأموران گرفتن خراج ... هیچ کس را از چیزی که طلب می‌کند باز مدارید ... (آرام، ۱۳۸۰: ج ۵: ۴۳۸).
	پیگیری	از امام هفتم روایت شده است که فرمود چنان برای زندگی دنیای خویش تلاش کن که گویا تا ابد زنده هستی و برای آخرت خویش آن‌چنان کار کن که گوئی فردا از دنیا خواهی رفت (ابن بابویه، ۱۴۱۳: ج ۴: ۲۰۵). فضیل بن یسار گوید به امام صادق علیه‌السلام عرض کردم من کسب و تجارت را ترک کردم؛ فرمود این کار را نکن؛ حجره خود را بگشا و بساط خود را در معرض فروش گذار و از خداوندت طلب روزی نما (ابن بابویه، ۱۴۱۳: ج ۴: ۲۲۰).
	رعایت سلسله مراتب	حضرت صادق علیه‌السلام: مبعوث نفرموده خداوند پیغمبری را مگر اینکه او را به شغل چوپانی (در اوائل عمر) واداشته است تا بدین وسیله او را تعلیم دهد طریق و طرز راهنمایی و هدایت مردم را و عادت کند که از اخلاق پست و بد ایشان حلیم باشد و بردباری و صبر نماید (علل الشرایع، ۸۲).

ادامه جدول ۱: نتایج نهایی تحلیل محتوای الگوی شغل از دیدگاه اسلام

گروه‌ها	مفاهیم	گزاره
وظایف متقابل مدیران و کارکنان	وقت‌شناسی و موقعیت شناسی وظایف کارکنان	امام علی(ع): از آن بهره‌یز که پیش از موعد در کارها شتاب ورزی یا با وجود امکان انجام دادن آنها مسامحه کنی یا در کارهایی که راه راست در آنها آشکار نیست، لجابت به خرج دهی یا چون وضع روشن شد آن را سست بگیری؛ بنابراین هر چیز را در جای خود قرار ده و هر کار را در هنگام خود به انجام رسان (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۳۹). رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: وای بر تجار امت من از قسمهای ناروایی که می‌خورند و وای بر صنعتکاران امت من که امروز و فردا می‌کنند و مردم را سر می‌دوانند (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴: ۲۱۴). امام علی(ع): ... هر روز کار همان روز را انجام ده (و کار امروز را به فردا مینداز)؛ چه هر روزی کاری برای خود دارد (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۳۹).
بهره مادی		محمد بن منکدر زمانی که امام باقر(ع) را هنگام کار و زراعت مشاهده کرد، پرسید «چه می‌کنید اگر در این حالت مرگ شما فرا رسد». امام فرمودند «اگر در این موقع مرگ من فرا رسد بسی شادمانم که من در اطاعت و عبادت خدا هستم که به وسیله کار و کوشش زندگی خود و خانواده‌ام را اداره می‌کنم و به تو و دیگر مردم نیازی ندارم» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵: ۷۳). برای زنان و مردان از آنچه کسب کرده‌اند، بهره‌ای است (نساء/۳۲).
کسب اعتبار و دادن مسئولیت به فرد از جانب دیگران		امام صادق(ع) - معاذ بن کثیر لباس فروش می‌گوید به امام صادق گفتم قصد کرده‌ام که چون پولی در دست دارم، کار بازار را ترک کنم. فرمود: در این صورت از اعتبار می‌فتی و کاری به تو سپرده نمی‌شود (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۵۵۴).
تقوی		رسول خدا (ص) فرمود: بسیار خوب یآوری است بی‌نیازی برای تقوی (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴: ۲۰۵). امام علی(ع): کسب کردن با پارسایی بهتر است تا بی‌نیازی و به گناه آلوده گردیدن (ابن شعبه حرانی، ۱۳۸۱: ۶۶).
لذت بردن از زندگی		امام صادق(ع): اگر مردمان هر چه را می‌خواستند حاضر و آماده در اختیار داشتند، زندگی برای آنان گوارا نمی‌شد و لذتی از آن نمی‌بردند» (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۸۱).
پيامدهای شغل	دور شدن از فساد و تباهی	امام علی(ع): اگر شغل خستگی و رنج دارد، بیکاری مدام نیز مایه فساد و تباهی است (آرام، ۱۳۸۰، ج ۴: ۴۹۱). امام صادق(ع): انسان چون به کار نیازی نداشته باشد، سبکسری و هرزه‌گردی و سرمستی او را به حالی افکند که برای خود و نزدیکانش بسیار زیانبار است؛ این حالت را در مورد کسانی بسنج که در خانواده‌های توانگر و رفاه زده به دنیا آمده‌اند و بزرگ شده‌اند ... (آرام، ۱۳۸۰، ج ۴: ۶۶۸).
حفظ دین		امام صادق(ع): از جستجوی روزی حلال خودداری مکن؛ زیرا که آن (داشتن روزی حلال)، کمک تو است برای حفظ دینت... (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵، ۴۶۴).
گرامی بودن نزد خداوند و استجاب دعا		امام صادق(ع) می‌فرماید: «بنده، آن زمان نزد خدا گرامی‌تر است که درصدد کسب درهمی حلال برآید و نتواند به آن دست یابد» و هم‌چنین در جایی دیگر نیز از ایشان نقل شده است: «کسی که دوست دارد با استجاب دعایش شادمان گردد، باید کسب و درآمد خود را طیب و حلال کند» (ابن همام اسکافی، ۱۴۰۴: ۴۵). امام صادق(ع): ... آیا می‌شود کسی وارد خانه‌ای شود و در به روی خود ببندد و گل بگیرد؛ سپس بگوید روزی من از آسمان فرود خواهد آمد... بدانید که چنین کسی یکی از سه انسانی است که دعای آنان مستجاب نمی‌شود... (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۶۸).
اجر اخروی		جمیل بن صالح نقل می‌کند که «امام صادق(ع) را ملاقات نمودم در حالی که در زمینی کار می‌کردند و از شدت گرما پیوسته عرق می‌ریختند. عرض کردم فدایت شوم بیل را به من بدهید تا این کار را انجام دهم. حضرت فرمودند دوست دارم در طلب رزق و روزی، گرمای خورشید مرا آزار دهد و من اجر و پاداش ببرم» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵: ۷۶).

ادامه جدول ۱: نتایج نهایی تحلیل محتوای الگوی شغل از دیدگاه اسلام

گروه‌ها	مفاهیم	گزاره
پیامدهای شغل	اجر اخروی	امام رضاع(ع): آن کس که کار بیشتری می‌کند تا درآمدش برای خود و کسانش بسنده باشد، نزد خدا پاداشی بزرگتر از پاداش مجاهد فی سبیل‌الله دارد (آرام، ۱۳۸۰، ج: ۴۳۷).
	دور شدن از جهنم و سختیهای قیامت و لعن	... میان ترسها و وحشتهای روز قیامت، عمل صالح به صاحبش می‌گوید بر من سوار شو که مدت زیادی در دنیا من بر تو سوار بودم. در اینجا صاحب عمل صالح، سوارش می‌شود و او هم وی را از سختیهای قیامت، عبور می‌دهد (ابن‌فهد حلی، ۱۳۷۵: ۳۸۰).
	سختیهای قیامت و لعن	عمل صالح برای صاحبش بهشت را فرش کرده است و آماده می‌نماید، هم‌چنانکه انسان، غلامش را جلوتر از خود می‌فرستد تا آن محل را برایش فرش نماید (ابن‌فهد حلی، ۱۳۷۵: ۳۸۰).
	رستگاری	ای کسانی که ایمان آورده‌اید چون برای نماز جمعه ندا در داده شد به سوی ذکر خدا بشتابید و داد و ستد را واگذارید؛ اگر بدانید این برای شما بهتر است و چون نماز گزارده شد در زمین پراکنده گردید و فضل خدا را جويا شوید و خدا را بسیار یاد کنید باشد که شما رستگار گردید (جمعه/۹ و ۱۰).
همردیفی با پیامبران و شهیدان	حضرت مصطفی علیه السلام می‌فرماید که بازرگانان راستگوی در قیامت با شهدا باشند (قضاعی، ۱۳۶۱: ۷۷).	

در ادامه هر یک از اجزای الگو به تلخیص مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

رویکرد اسلام به شغل

در اسلام و آموزه‌های پیامبر اعظم صلی‌الله علیه و آله به کار اهمیت زیادی داده شده است (دیانی، ۱۳۸۶: ۸۰) به گونه‌ای که بر اساس آیه ۳۹ سوره نجم آمده است کار (عمل) مبنای بهره‌گیری انسان (مکارم شیرازی، ۱۳۵۴، ج ۹: ۲۱) و ارزش وجودی او است؛ چنانکه امام علی(ع) می‌فرماید: «مردمان فرزندان آن چیزند که آن را نیک انجام می‌دهند؛ یعنی همان گونه که انسانها به پدران خویش نسبت دارند و با پدران و قدر و منزلت پدران شناخته می‌شوند و قدر و منزلت می‌یابند به همین گونه هم اشخاص به کار و مهارت و تخصص خود نسبت داده می‌شوند و قدر و منزلت اجتماعی کسب می‌کنند (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۴۱). در جایی دیگر قرآن تلاش و کار را دارای حقیقی آدمی معرفی کرده است (نجم/۳۹). هم‌چنین در احادیث مختلفی آمده است فردی که برای کسب روزی حلال بر می‌خیزد و تلاشی می‌کند مانند مجاهد در راه خداوند است (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵: ۸۸؛ ابن‌بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴: ۲۲۶؛ آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۳۶؛ و ابن‌شعبه حرانی، ۱۳۸۱: ۴۴۵). در روایتی دیگر کار به مثابه اطاعت از امر الهی مطرح شده است (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵: ۷۳). یکی دیگر از مباحثی که در رویکرد اسلامی به کار نمود می‌یابد، مسئله‌ای است که امام علی(ع) به اشعث بن قیس متذکر می‌شوند: این شغل، لقمه چرب و نرمی نیست که در اختیار قرار گرفته

باشد؛ بلکه امانتی است که به دست تو سپرده‌اند (آرام، ۱۳۸۰، ج ۶: ۱۷). به علاوه نگاه اسلام به کار، عبادی است؛ چنانکه پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «عبادت هفت جزء است که با فضیلت‌ترین جزء آن طلب حلال است» (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۷۴: ۱۴۰)؛ با این همه باید به این نکته توجه کرد که منظور اسلام از تأکید بر کار و تلاش، کاری است که حلال باشد (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴: ۲۱۴ و نهج البلاغه، ۱۳۸۶: ۵۳۳) و نیت آن نیز صحیح باشد (شهید ثانی، ۱۳۷۷: ۱۸ و مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۱: ۱۹۰). به علاوه نگاه اسلام به شغل، تک ساحتی نیست و شغل را از دیدگاه‌های گوناگونی مورد توجه قرار می‌دهد. در کتاب الحیاه جهات شغل این چنین شمرده شده است: طبیعی، انسانی (بدنی)، انسانی (روحی)، حیاتی، تربیتی، تعلیمی، اخلاقی، تکاملی، اجتماعی، محیطی و خانوادگی، اقتصادی، تشریحی، فرهنگی، سیاسی، دفاعی، هنری، بهداشتی، جهت پیشرفتی، صنعتی، رفاهی (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۴۳ تا ۴۵۶).

وظایف متقابل مدیران و کارکنان

وظایف مدیران: در اسلام برای کارکنان، حقوق و ملاحظاتی در نظر گرفته شده که مدیر به رعایت آنها ملزم است و به عبارتی کارفرما وظایفی در برابر کارکنان دارد که عبارت است از: (۱) احترام به کرامت انسانی (۲) احترام به شخصیت اجتماعی (۳) رعایت حقوق دینی (۴) رعایت حقوق فردی (۵) رعایت حقوق خانوادگی (۶) رعایت حقوق سیاسی (۷) رعایت حقوق فرهنگی (۸) رعایت حقوق بهداشتی (۹) رعایت حقوق تفریحی (۱۰) رعایت حقوق پرورشی و آموزشی (۱۱) رعایت حقوق رفاهی (۱۲) رعایت حقوق قانونگذاری (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۹۹). در یک تقسیم‌بندی دیگر نیز می‌توان وظایف کارفرمایان را این گونه برشمرد: (۱) رعایت حق آزادی کارگر در انتخاب شغل (۲) پرداخت مزد متناسب با کار (۳) تعیین مزد کارگر قبل از شروع به کار (۴) رعایت حق تأمین معاش در دوران ازکارافتادگی (۵) مشارکت دادن کارکنان در فعالیتهای تولیدی (محمدیان و حائری، ۱۳۹۳).

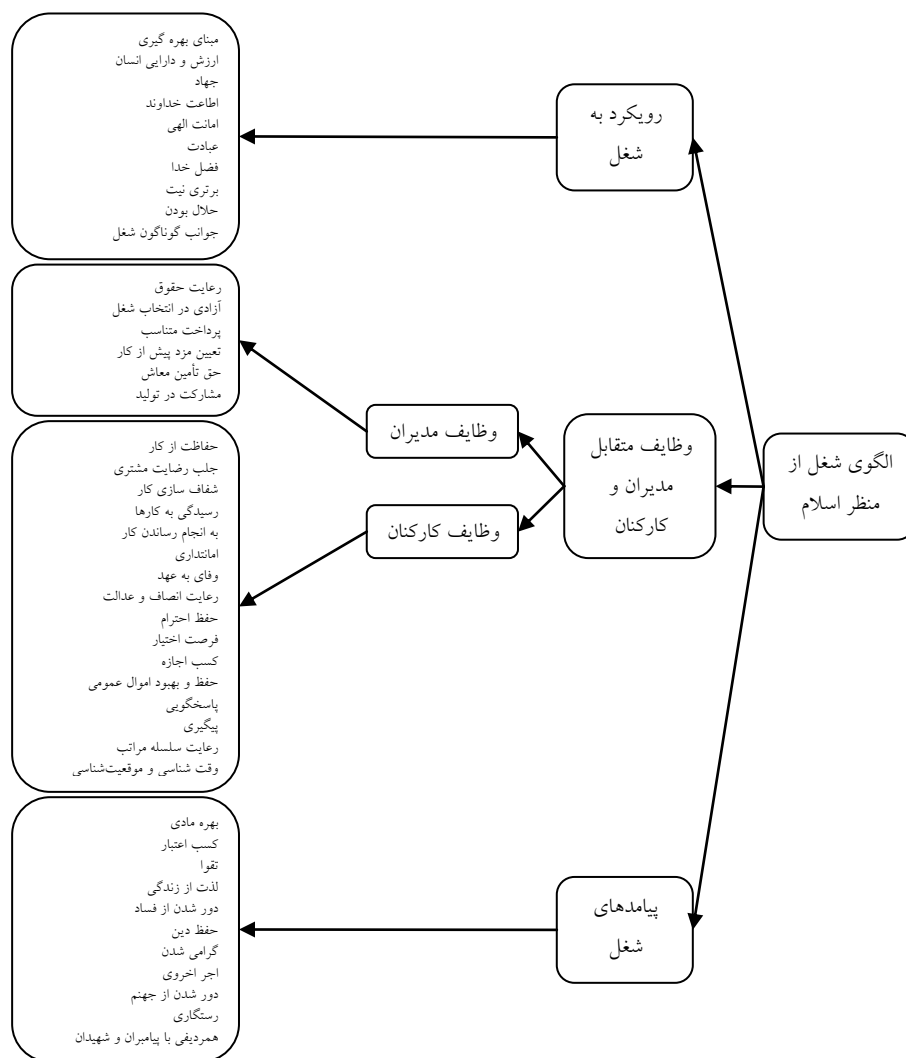
وظایف کارکنان: در مقابل، قرار گرفتن فرد در شغل ایجاب می‌کند وظایفی را بر عهده گیرد که عبارت است از: حفاظت از کار (یوسف/۵۵ و آرام، ج ۵: ۴۸۲)، جلب رضایت دیگران اعم از کارفرما، مشتری و... (نسا/۲۹؛ آرام، ج ۵: ۴۴۱)، شفاف‌سازی کار برای دیگران (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴: ۲۳۱)، رسیدگی به کار مراجعان (ابن بابویه، ۱۴۱۳: ۲۳۲)، به انجام رساندن کار (قضاعی، ۱۳۶۱: ۱۴)، امانتداری (معارج/۷۰؛ قصص/۲۶؛ آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۸۲؛ ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴: ۲۰۷)

و ۲۰۸)، وفای به عهد (معارج/۷۰؛ میبیدی، ۱۴۱۱: ۵۷؛ آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۵۳۹ و ۵۴۷)، حفظ احترام افراد، فراهم کردن فرصت اختیار برای ارباب رجوع، مشتری و...، کسب اجازه برای تصرف در حقوق و دارایی دیگران، فراهم کردن فرصت اعتراض برای ارباب رجوع، مشتری و...، لزوم حفظ اموال عمومی و تلاش برای بهبود وضعیت اموال عمومی (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۷۹؛ ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴: ۲۲۲) و همچنین رعایت انصاف و عدالت (نحل/۹۰؛ مائده/۴۲؛ حدید/۲۵؛ یونس/۴۴؛ شوری/۴۲؛ اعراف/۸۵؛ هود/۸۵؛ آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۳۶؛ قضاعی، ۱۳۶۱: ۷۷ و آرام، ۱۳۸۰، ج ۴: ۵۸۵)؛ وقت شناسی و موقعیت شناسی (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۳۹؛ ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴: ۲۲۷)، نظم و انضباط (فتح اله بیاتی و خواجه زاده دزفولی، ۱۳۹۲: ۶)، پاسخگویی، پیگیری، رعایت سلسله مراتب (بنیادی نایینی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۸ و ۱۹).

پیامدهای شغل

در اسلام نتایج گوناگونی برای شغل ذکر شده؛ برای مثال در آیه ۳۲ سوره نساء آمده است برای زنان و مردان از آنچه کسب کرده‌اند، بهره‌ای است. این گونه که از آیه شریفه و آیات بعد آن بر می‌آید منظور از بهره، مادی است و افراد باید به جای تمنا از دیگران در پی کسب و تلاش باشند (قرائتی، ۱۳۷۵: ۵۸). این بهره مادی به بی‌نیازی از مردم و حفظ آبروی فرد منجر می‌گردد (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵: ۷۳؛ ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴: ۲۲۲؛ طبرسی، ۱۳۶۵، ج ۱: ۴۴۶؛ میبیدی، ۱۴۱۱: ۲۱۱). در حدیثی آمده است معاذ بن کثیر لباس فروش می‌گوید «به امام صادق گفتم قصد کرده‌ام که چون پولی در دست دارم، کار بازار را ترک کنم؛ فرمود در این صورت از اعتبار می‌افتی و کاری به تو سپرده نمی‌شود» (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۵۵۴). بنابراین کار و تلاش فرد به کسب اعتبار و سپردن کارهای دیگر به وی منجر می‌گردد. همچنین در حدیث دیگری آمده است بی‌نیازی فرد از دیگران به تقوای وی منجر می‌گردد (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴: ۲۰۵). به علاوه یکی دیگر از پیامدهای کار لذت بردن از زندگی است (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۸۱). همچنین در احادیث دیگری می‌توان مواردی مانند دور شدن از بیهودگی و ناسپاسی، دور شدن از سبکسری و هرزه‌گردی و دور شدن از فساد و تباهی (آرام، ۱۳۸۰، ج ۴: ۹۵، ۴۹۱، ۴۶۴) را از جمله نتایج و پیامدهای کار برشمرد. حفظ دین نیز یکی دیگر از نتایج پرداختن به کار تلقی می‌شود (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۶۴). امام صادق (ع) می‌فرماید «بنده، آن زمان نزد خدا گرامیتر است که درصدد کسب درهمی حلال برآید و نتواند به آن دست یابد» و همچنین در جایی دیگر نیز از ایشان نقل شده است: «کسی که دوست دارد با

استجابت دعایش شادمان گردد، باید کسب و درآمد خود را طیب و حلال کند» (پرچم و بوجاری، ۱۳۹۱: ۵۰). از جمله دیگر نتایج شغل، پادشاهای اخروی فرد است (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵: ۷ تا ۸۴؛ ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴: ۲۱۶؛ آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۷۹-۴۳۷). هم‌چنین بر اساس سخنی از امام صادق علیه السلام که می‌فرماید «برای شخص همین گناه برای دوزخی شدن بس که عیالات خود را ضایع نگهدارد و با وجود توانایی، مخارج آنها را نرساند و آنان را مانند بی‌کسان رها کند» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴: ۲۲۶)، می‌توان استنباط کرد که یکی دیگر از پیامدهای شغل دور شدن از جهنم و سختیهای قیامت (ابن فهد حلی، ۱۳۷۵: ۳۸۰) و بهشت و آسایش (ابن بابویه، ۱۳۷۷: ۵۳۳؛ ابن فهد حلی، ۱۳۷۵: ۳۸۰) است. به علاوه فرد شاغل از لعنت به دور است (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۳۶). در آیات و روایاتی دیگر رستگاری یکی دیگر از پیامدهای شغل برشمرده شده است (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵: ۴۷۹). هم‌ردیفی با پیامبران و شهیدان^(۱) (قضاعی، ۱۳۶۱: ۷۷؛ محدث نوری، ۱۴۰۸، ج ۲، باب ۸، حدیث ۸) نیز از دیگر پیامدهای شغل است. الگوی شغل از دید اسلام را می‌توان در نمودار ۱ مشاهده کرد.

نمودار ۱: الگوی شغل از دید اسلام

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

همان‌گونه که پیشتر نیز مطرح شد، هدف از نگارش مقاله ارائه الگوی شغل از دید اسلام بوده است. در این راستا از روش تحلیل محتوای کیفی بهره‌گیری شد و الگویی با ۴۳ مفهوم و سه گروه مطابق نمودار ۱ شامل رویکرد به شغل، وظایف متقابل مدیران و کارکنان و پیامدهای آن ارائه شد. در بخش نخست به بررسی دیدگاه اسلام در زمینه شغل پرداخته، و جایگاه کار به مثابه امری عبادی

و الزامی اجتماعی در اسلام مشخص شد. در بخش بعدی وظایف متقابل مدیران و کارکنان مطرح شد که طرفین باید با دقت و ظرافت به رعایت این موارد پردازند. در نهایت پیامدها و آثار دنیوی و اخروی شغل از جمله بهره مادی، استجابت دعا، رستگاری و همدردی با شهیدان برشمرده شده است. تمایز این تحقیق با مطالعات رایج در ادبیات را می‌توان لحاظ کردن نگاه ارزشی و اسلامی به شغل و ارائه الگویی نظام‌مند و علمی در این زمینه دانست. در نهایت پیشنهاد می‌شود پژوهشگران آینده به مقایسه رویکردها و الگوهای رایج شغل با الگوی پیشنهادی این تحقیق پردازند و برتریها و کاستیهای هر کدام را شناسایی کنند تا این گونه باب تحقیقات جامعتر و اصولی‌تر در متون اسلامی باز، و معارف عمیقتری در این زمینه استخراج شود. هم‌چنین می‌توان به تحلیل شکاف وضعیت موجود سازمانهای ایرانی نسبت به وضعیت مطلوبی پرداخت که اسلام مطابق الگوی این تحقیق ترسیم می‌کند و سپس پیشنهادهایی اجرایی به منظور حرکت به سمت مطلوب ارائه کرد.

یادداشت

۱ - حضرت مصطفی علیه‌السلام می‌فرماید که بازرگانان راستگوی در قیامت با شهدا باشند و یا در جایی دیگر فرموده‌اند کسی که روزی خود را با کار و تلاش تهیه کند در قیامت در شمار پیامبران قرار می‌گیرد و ثواب آنان را کسب می‌کند.

منابع فارسی

- قرآن کریم. ترجمه محمد مهدی فولادوند (۱۳۹۰). تهران: نشر دارالقرآن کریم.
- نهج البلاغه. ترجمه محمد دشتی (۱۳۸۶). قم: نشر مشرقین.
- نهج الفصاحه. ترجمه ابوالقاسم پاینده (۱۳۸۲). تهران: دنیای دانش.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۶). *علل الشرایع*. ترجمه هدایت اله مسترحمی. تهران: کتاب فروشی مصطفوی.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۷). *ثواب الأعمال و عقاب الأعمال*. ترجمه علی اکبر غفاری. تهران: کتاب فروشی صدوق.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳). *من لایحضره الفقیه*. ترجمه علی اکبر غفاری و صدر بلاغی. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۳۸۱). *تحف العقول*. ترجمه بهزاد جعفری. تهران: کتابچی.
- ابن فهد حلی، احمد بن محمد (۱۳۷۵). *آیین بندگی و نیایش*. ترجمه حسین غفاری ساروی. قم: بنیاد معارف اسلامی.

- ابن همام اسکافی، محمد بن همام بن سهیل (۱۴۰۴). **التمحیص**. قم: مدرسه الإمام المهدی. آرام، احمد (۱۳۸۰). **الحیاء**. ترجمه محمدرضا حکیمی، علی حکیمی و محمد حکیمی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- باقری، مسلم؛ جاجرمی‌زاده، محسن؛ کیانی، مهرداد (۱۳۹۳). طراحی و تبیین الگوی تصمیم‌گیری مدیران جهادی. **چشم‌انداز مدیریت دولتی**، ش ۱۹: ۸۵ تا ۱۱۸.
- بلوردی، طیب؛ بلوردی، مصطفی (۱۳۸۹). قرآن کریم و فرهنگ همت و کار مضاعف: جلوه کار شایسته در آیات قرآن کریم. **کوثر**، ش ۳۶: ۴۹ تا ۷۳.
- بنیادی نایینی، علی؛ تشکری، محمود (۱۳۹۱). طراحی الگوی شایستگی‌های مدیران و فرماندهان ناجا از دیدگاه امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری(مدظله‌العالی). **نظارت و بازرسی**، ش ۱۹: ۷ تا ۳۰.
- پرچم، اعظم؛ بوجاری، سهیلا (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی ارزش و جایگاه کار در اسلام و یهود. **معرفت ادیان**، س ۳، ش ۳: ۴۵ تا ۶۳.
- توکلی، عبدالله؛ گائینی، ابوالفضل (۱۳۹۲). **مدیریت منابع انسانی با رویکرد اسلامی**. ج ۱. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- جمالی‌زاده، حسن (۱۳۸۸). جایگاه کار در زندگی. **فدک**، س ۱، ش ۱: ۵۵ تا ۷۳.
- حرّ عاملی، شیخ محمد بن حسن (۱۴۰۹). **وسائل الشیعه**. قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام.
- حسینی، محمد؛ حیدری‌زاده، زهرا؛ قاسم‌زاده علیشاهی، ابوالفضل (۱۳۹۱). بررسی نقش و تأثیر اخلاق اسلامی کار و فرهنگ سازمانی بر رضایت شغلی و تعهد سازمانی کارکنان دانشگاه چمران اهواز. **مدیریت اسلامی**، س ۲۰، ش ۲: ۹ تا ۳۲.
- خنیفر، حسین؛ زارعی‌متین، حسن؛ حسن‌زاده، محمد صادق (۱۳۹۱). ارائه مدل مفهومی ارزش‌های کاری در چارچوب نظام ارزشی اسلام. **مدیریت فرهنگ سازمانی**، س ۱۰، ش ۱: ۶۱ تا ۹۶.
- درودی، هما (۱۳۸۴). فرهنگ کار از دیدگاه اسلام. **کار و جامعه**، ش ۶۳: ۴ تا ۱۵.
- دسلر، گری (۱۳۹۲). **مبانی مدیریت منابع انسانی**. ترجمه علی پارساییان و محمد اعرابی. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی
- دیانی، محمد شمس‌الدین (۱۳۸۶). بهداشت روانی کار در آموزه‌های پیامبر اعظم(ص). **مجله دانشگاه علوم پزشکی زنجان**، ش ۶: ۷۹ تا ۸۴.
- شهید ثانی، زین‌الدین بن علی (۱۳۷۷). **شرح مصباح الشریعه**. ترجمه عبدالرزاق گیلانی. تهران: پیام حق.
- طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۶۵). **مکارم الأخلاق**. ترجمه ابراهیم میرباقری. تهران: فراهانی.
- فتح‌الهیاتی، مصطفی؛ فتح‌الهیاتی، محسن؛ خواجه‌زاده دزفولی، مهدی (۱۳۹۲). **بررسی میزان انطباق سبک‌های مدیریت با ویژگی‌های مدیران در نهج‌البلاغه و معرفی سبک‌های مدیریت برتر**. دومین کنفرانس الگوی

- اسلامی ایرانی پیشرفت: مفاهیم، مبانی و ارکان پیشرفت.
 قرائتی، محسن (۱۳۷۵). *تفسیر نور*. تهران: درسهایی از قرآن.
 قضاعی، محمد بن سلامه (۱۳۶۱). *شرح فارسی شهاب‌الآخبار*. ترجمه جلال‌الدین حسینی أرموی. تهران: مرکز انتشارات علمی و فرهنگی.
 کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب (۱۴۰۷). *الکافی*. تهران: دارالکتب الإسلامیه.
 محمد آموسی، عبدالواحد (۱۳۶۰). *غررالحکم و درر الکلم*. ترجمه آقا جمال خوانساری. تهران: دانشگاه تهران.
 میبیدی، حسین بن معین‌الدین (۱۴۱۱). *دیوان أمير المؤمنين علیه السلام*. ترجمه مصطفی زمانی. قم: دار نداء الإسلام للنشر.
 مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۴). *بحار الانوار*. تهران: اسلامیه.
 مجیدی، حسن؛ مقری، فاطمه (۱۳۹۳). جایگاه کار و تقسیم کار در نهج‌البلاغه. *پژوهش‌نامه علوی*. س ۵. ش ۲: ۹۹ تا ۱۱۷.
 محدث نوری، میرزا حسین (۱۴۰۸). *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*. بیروت: مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام.
 محمدیان، علی؛ حائری، محمد حسن (۱۳۹۳). تحلیل فقهی کارگر در جامعه اسلامی با رویکردی بر آرای امام خمینی(ره). *مدیریت اسلامی*. س ۲۲. ش ۲: ۲۳۳ تا ۲۵۳.
 مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۵۴). *تفسیر نمونه*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.

منابع انگلیسی

- Branine, M., & Pollard, D. (2010). Human resource management with Islamic management principles: A dialectic for a reverse diffusion in management. *Personnel Review*, Vol. 39 No. 6, 712-727.
 Krippendorff, K. (2012). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage.

